

України (1991 – 2011 рр.) / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 7. – С. 39–45.

16. Воропаєва Т. С. Трансформація релігійної, національної та цивілізаційної ідентичності громадян України (1991 – 2012 рр.) / Т. С. Воропаєва // Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Матеріали 4-го Міжнародного конгресу світового українства. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 157–161.

17. Воропаєва Т. Україна: соціор, геосоціор, етносоціор / Т. Воропаєва // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Колективна монографія. К.: Українська Видавнича Спілка, 2003. – С. 142–153.

18. Воропаєва Т. Українство в європейському цивілізаційному просторі: теоретико-методологічні засади дослідження / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 11. – С. 79–83.

19. Воропаєва Т. Українство в цивілізаційному ракурсі / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 8. – С. 9–13.

20. Гайдай Л. І. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях / Л. І. Гайдай. – Луцьк, 2000. – 437 с.

21. Даниленко В. Н. Неолит України / В. Н. Даниленко. – К.: Наукова думка, 1969. – 257 с.

22. Дуйчев І. Нападения и заселване на славяните на Балканския полуостров / И. Дуйчев // Военноисторически сборник. – Т. 26. – София, 1977. – 237 с.

23. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]; НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.

24. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Вид-во "Наукова думка", 2008. – 568 с.

25. Етнічна історія Давньої України. – Київ: Інститут археології НАНУ, 2000. – 280 с.

26. Етнічна та етнокультурна історія України: збірник праць у 3-х томах / Відп. ред. Г. А. Скрипник. – Том II. – К.: Наук. думка, 2005. – 509 с.

27. Залізняк Л. Колиска індоєвропейців / Л. Залізняк // Український тиждень. – 2013. – № 33. – С. 38 – 41.

28. Залізняк Л. Л. Мезоліт / Л. Залізняк // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії

України. – К.: Вид-во "Наукова думка", 2009. – 790 с.: іл. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/termin-Mezolit>

29. Залізняк Л. Л. Первісна історія України / Л. Л. Залізняк. – К.: "Вища школа", 1999. – 263 с.

30. Залізняк Л. Л., Панченко Ю. В. Неолітизація Правобережної України: Балкани чи "східний імпульс"? / Л. Л. Залізняк, Ю. В. Панченко // Матеріали та дослідження з археології Східної України: від неоліту до киммерійців: 36. наук. праць. – № 7. – Луганськ, 2007. – С. 6 – 14.

31. Круц В. О. Питання демографії трипільської культури / В. О. Круц // Археологія. – 1993. – № 3. – С. 30 – 36.

32. Матюшин Г. Н. Археологический словарь. / Г. Н. Матюшин. – М.: Просвещение, 1996. – 304 с.

33. Павленко Ю. В. Происхождение цивилизации: альтернативные пути / Ю. В. Павленко // Альтернативные пути к цивилизации: Коллективная монография / Под ред. Н. Н. Крадина, А. В. Коротаева, Д. М. Бондаренко, В. А. Лынши. – М.: Логос, 2000. – 386 с. – С. 115 – 128.

34. Рассоха И. Н. Украинская прародина индоевропейцев / И. Н. Рассоха. – Харьков: ХНАМГ, 2007. – 392 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hrono.info/libris/lib_r/rass00indo.html

35. Рассоха И. М. Південь України – один із світових центрів виникнення скотарства / І. М. Рассоха // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 163. – С. 90 – 94.

36. Свод древнейших письменных известий о славянах. – М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1991. – Т. I. – 472 с.

37. Телегін Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України (IX – VI тисячоліття до н. е.) / Д. Я. Телегін. – К.: Наукова думка, 1982. – 256 с.

38. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 784 с.

39. Яневич О. О. Етапи розвитку культури Кукрек у Криму / О. О. Яневич // Археологія. – 1987. – Вип. 58. – С. 7 – 18.

40. Voropayeva T. Peculiarities of civilization identity of citizens of Ukraine / T. Voropayeva // Problems and tendencies of modern society development. Materials digest of the IXth International Scientific and Practical Conference. Sociological, philological, philosophical, sciences and history / All-Organizing Committee: B. Zhitnigor (chairman), S. Godvint, L. Kupreychik, A. Tim, G. Georgio, T. Morgan, S. Serdechnyy, L. Straker – London: InPress, 2010. – P. 30 – 35.

Надійшла до редколегії 27.02.14

Т. Воропаєва, канд. психол. наук, ст. науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Киев, Украина)

ПРЕДЫСТОРИЯ И НАЧАЛО ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ СООБЩЕСТВ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

В статье рассматривается предыстория цивилизационного развития человеческих сообществ на территории Украины и начало цивилизационного процесса.

Ключевые слова: цивилизационное развитие, мезолит, неолит, Европейская цивилизация.

T. Voropayeva, Phd, Senior Researcher,

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

PREHISTORY AND THE BEGINNING OF CIVILIZATION ON THE TERRITORY OF UKRAINE

This paper deals with the prehistory of human civilization on the territory of Ukraine and the beginning of civilization process in Ukraine.

Keywords: Civilization Development, Paleolith, Mesolithic, Neolithic, European civilization.

УДК 930.85:008(4+477)

О. Мостяєв, канд. філос. наук, ст. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЄВРОПЕЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА МІСЦЕ У НІЙ УКРАЇНИ

У статті систематизовано основні підходи до визначення цивілізації, здійснено критику організмистського та редуційно-системного підходів до її визначення. Автор розробляє системний підхід до вивчення цивілізацій, уперше виділяє виміри та 5 критерії її визначення. Відповідно до цього виявлено місце України у європейській цивілізації.

Ключові слова: організм, цивілізація, європейська цивілізація, системний підхід, метанаративні тексти.

Зі здобуттям Україною незалежності набув нового контексту процес цивілізаційного самовизначення українства: після краху офіційно запровадженої ідентифікації України як складника штучно створеної на підставі деяких ідеологічних та політичних ознак "радянської цивілізації" постало питання – з якою, власне, цивілізацією тепер її ідентифікувати – з Європейською, Християнсько-Православною чи Євразійською (якщо, звісно, не згадувати такі в основному не визнані серед науковців поняття, як "слов'янська" та "унікальна українська" цивілізації). При цьому, попри те, що у виборі такої ідентифікації певну роль відіграють політичні та економічні чинники, які сполучають нашу країну із сусідніми цивілізаціями, все ж

більшу роль відіграє чинник духовно-культурний. Але навіть при теоретичному дослідженні такої ідентифікації очевидною є певна методологічна проблема, яка не в останню чергу виникає завдяки розпливчатості поняття "цивілізація" і, також, різноманітним політичним спекуляціям, які виводять наукову проблему цивілізаційної ідентифікації у площину ідеологічної боротьби.

Зосередимось на самому понятті "цивілізація", оскільки його тлумачення, власне, і визначає підґрунтя розуміння цивілізаційної ідентичності та цивілізаційного підходу як таких, а також на критеріях виділення цивілізації. Ця проблема і досі не дістала теоретико-методологічної визначеності ні в українській, ні, зокре-

ма, в російській науковій думці, хоча певною мірою розроблена в європейській та американській.

Найбільш авторитетним і досі вважається розуміння цивілізації як обмеженого у просторі та часі соціокультурного утворення, популяризоване класиками цивіліології О. Шпенглером та А. Дж. Тойнбі. Однак, вони обидва насправді не дали чітких дефініцій цивілізації. О. Шпенглер цивілізацією вважав кінцевий етап розвитку культури (яку, у свою чергу, вважав закритим щодо інших культур "живим організмом", субстанційною основою якого є "душа", яка, у свою чергу, проходить життєвий цикл біля 1000 років) [27], цивілізація, на його думку – "присмерк" або занепад культури. А. Тойнбі розглядав цивілізацію як "умосяжне поле дослідження", різновид високоорганізованих суспільств, "основу складову історичного процесу", але ніде так і не навів чіткого визначення цивілізації, хоча, як видно з його праць, в їх розрізненні віддає найбільшу перевагу релігійному критерію, зокрема – створенню цивілізаціями автентичних "вселенських церков"; втім він далеко не завжди послідовно дотримується і такого підходу [22]. Ще до них М. Данилевський більш-менш чітко визначав соціокультурні аналоги цивілізацій – "культурно-історичні типи" як локалізовані в історичному часі та просторі великі соціокультурні формування, сукупність яких утворює всесвітню історію. Конститутивними ознаками культурно-історичного типу (далі – КІТ), на його думку, є: єдина мовна група, особливий духовний склад ("морфологічне начало"), політична незалежність, атрибутивні неповторні культурно-цивілізаційні риси, що не передаються народам іншого культурно-історичного типу [6].

Ці теоретики визначали цивілізацію (або КІТ) як головний суб'єкт історичного процесу і своїми фундаментальними працями довели, що такими суб'єктами вони дійсно були; проте, оскільки не давали поняттю "цивілізація" чіткої та змістовної дефініції, їхні підходи породили теоретико-методологічну лакуну у подальшому розвитку цивілізаційного підходу. Тому не випадково в реєстрі цивілізацій фундатори цивілізаційного підходу виділяли довільну їх кількість: М. Данилевський – залежно від уподобаної ним мовно-культурної позиції (10), О. Шпенглер – відповідно до жорсткого членування людських макроспільнот на "культури", які він зводив до великих культур (8); в обох мислителів за межі класифікації випадали малі народи, наприклад, кавказькі, африканські, південно-східно-азійські, індіанські; А. Тойнбі ж взагалі так і не зміг остаточно визначити кількість цивілізацій, подаючи різний їх перелік навіть у різних томах власної багатотомної праці (від 21 до 13, крім того виділив 16 цивілізацій-супутників та застиглих). Така теоретична спадщина і досі не подолана – залишаються розбіжності у визначенні цивілізацій та їхньої кількості у світі.

Натомість, пізніші теоретики цивілізаційного підходу намагалися наповнити поняття "цивілізація" більш конкретним значенням. Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. вчені намагаються дати чітку дефініцію поняттю "цивілізація" та узагальнити критерії її виділення. З'явилися також дотичні концепції, в яких цивілізації підмінялися аналогічними поняттями – так, у теорії Л. Гумільова "суперетнос", по суті, є аналогом поняття "цивілізація" [5].

Коротко розглянемо основні підходи до визначення цивілізацій.

Серед сучасних цивіліологів панує два підходи до нього – дескриптивний та системний. У межах першого дослідники намагаються визначити перелік ознак або сутнісну властивість цивілізації, котрі виділяють її серед інших соціокультурних систем різного рівня.

Дескриптивні визначення розробляються школою російських та українських цивіліологів. Більшість з них

спирається на концепцію *культурно-історичного типу*, створеного народами чи групами народів, близьких за мовою, традиційною культурою, духовністю, територією проживання та спільною історичною долею. Розвиваючи цей підхід, російські цивіліологи конкретизують їх через такі ознаки, як спільна цивілізаційна ідентичність (М. Малер [9]); тривале входження під час формування до складу спільної держави, тривала і тісна культурна взаємодія, схожість в інституційних формах, механізмах соціальної організації, цінностях, засобах соціальної регуляції (А. Фліер [23]).

З іншого боку, розвивається *системний підхід* до визначення цивілізації, який акцентує на виділенні *інтегративних властивостей*, що виводять визначення за реєстр цивілізаційних ознак, хоча деякі з них надто вже абстрактні, як, наприклад, таке визначення: "цивілізація – спільність певних суттєвих особливостей буття людей" [7].

Однією з перших була спроба визначити цивілізацію як *інтегровану систему*, частини якої визначаються відношенням між собою та до цивілізації як цілого [29]. У другій половині ХХ ст. головним інтегративним чинником цивілізації, як і в класичній цивіліології, розглядалася культура (у цьому та наступному абзацах курсив авт. – О. М.). Так, за Ф. Броделем, цивілізація – це "простір", "культурний ареал", "збірка культурних характеристик і феноменів" [1]. Процитуємо також визначення класика цивіліології кінця ХХ ст. С. Гантінгтона: "Цивілізація... найвища культурна спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації, крім того, що відрізняє людину від інших біологічних видів. Цивілізація – це найбільші "ми", усередині яких кожен відчуває себе в культурному плані як вдома і відрізняє себе від всіх інших "них"" [24, с. 51]. І. Валлерстайн визначав цивілізацію як "особливий взаємозв'язок світогляду, звичаїв, структур і культури (як матеріальної, так і "високої"), яка утворює своєрідне історичне ціле і співіснує (не завжди одночасно) з іншими різновидами цього феномена" [2]. Тобто, як впливає із наведених визначень, цивілізація – вища форма об'єднання людей за рівнем культури і найбільш всеосяжний принцип їхньої культурної ідентифікації, форма ідентичності, історичне ціле. Суттєво доповнює ці визначення тлумачення цивілізації як "макрокультурної моделі", котра формується на ґрунті спеціального, зафіксованого письмовою традицією *комплексу культурних текстів*, яка визначає межі, в яких можуть варіюватися форми культурного і соціального вираження людських колективів, котрі належать до неї [25]. Дійсно, саме *комплекс метанаративних текстів* суттєво впливає на взаємозв'язки у межах цивілізацій, закладаючи символічну, рефлексивну та дискурсивну основу не тільки у сфері релігійної діяльності, але і літератури, права, політичних систем тощо. Завдяки їм у ході культурного процесу створюється цілісна система функціонування та удосконалення. Тому цивілізацію можна розглядати як системний вираз культури. Такий підхід добре доповнює таке визначення: "Цивілізації – це великі цілісні соціокультурні системи зі своїми закономірностями, які не зводяться до закономірностей функціонування держав, націй, соціальних груп. Цивілізація як цілісна система включає в себе різні елементи (релігію, економічну, політичну, соціальну організацію, систему освіти і виховання і т. д.), які узгоджені один з одним і тісно взаємопов'язані" [18].

Розвиток системного підходу відбувається і в українській цивіліології, хоча більшість українських теоретиків цивілізації, застосовуючи це поняття, не зосереджуються на його визначенні. Тут слід звернути увагу на праці Т. Воропаєвої, яка визначає *цивілізацію* як макрокультурний соціально-історичний організм, що охоплює

різні суб'єкти (країни, народи, нації, держави), які мають спільні соціонормативні принципи надетнічного рівня, подібні етико-релігійні системи, фундаментальні основи ментальності, основоположні ідеали й базові цінності, стійкі характеристики господарсько-економічної, політико-правової та соціокультурної організації, що виражаються у відповідному типі життєдіяльності. Як вона вважає, цивілізація – це своєрідна й самодостатня просторово-часова (тобто чітко локалізована у просторі Культури та в часі Історії) цілісність, яка являє собою вищу ступінь самоорганізації та розвитку людського соціуму і в якій стабільні елементи переважають над нестабільними. Критеріями виділення (і порівняння) цивілізацій вона визнає: екогеографічні, геокультурні, антропо-демографічні, господарсько-економічні, релігійні, морально-етичні, політико-правові, геополітичні, соціокультурні, техніко-технологічні, науково-інноваційні, освітньо-виховні, інформаційні, аксіологічні та духовно-світоглядні фактори, а також спільні тенденції розвитку міст, писемності й державності [4]. Як бачимо, у наведеному визначенні цивілізації системний підхід доповнено дескриптивним переліком ознак, тому він є достатньо комплексним. По суті дослідниця перераховує ті фактори, які мають інтегративне та ідентифікаційне значення. Проте, викликає сумнів такий компонент визначення, як "соціально-історичний організм". Організм є різновидом матеріальних систем. Чи можливе застосування такого терміну для соціальних систем, в яких відіграє важливу роль ідеальне?

Звернемося до власне принципів системного підходу [19–21], у межах якого цивілізації слід розглядати як певні цілісності, об'єднані відносинами та зв'язками. Зазвичай у визначенні системи присутні такі ознаки: (1) це – сукупність (комплект) елементів (частин), (2) когерентних між собою, (3) які перебувають у певних взаємозв'язках, (4) упорядковані (організовані) певним способом і завдяки цьому (5) утворюють цілісність, жорстко або м'яко ізолювану від інших систем.

Як правило позиція (1) не викликає великих суперечок – кожна система складена з елементів. Але виникає питання, що вважати елементами тієї чи іншої системи.

(2) Система виступає стосовно елемента явищем вищого порядку, визначаючись певним інтегративним фактором або факторами, що дозволяють діяти елементам узгоджено. А це передбачає якийсь спосіб кооперативної поведінки елементів, зв'язку між ними, завдяки чому і відбувається самоорганізація системи. Для позначення такої поведінки у синергетиці та системному підході використовується термін "когерентність": за умов когерентності елементи системи ведуть себе як єдине ціле, немовби система є вмістилищем дієвих сил, які мають макроскопічний характер [15]. Так, в організмі саме гени спричинюють когерентну поведінку, оскільки детермінують різну міру енергетичного та біохімічного обміну, котра визначає поведінку тих чи інших клітин. Але у суспільстві діють інші механізми. Також слід зауважити, що організм складений з фізично інтегрованих компонентів (клітин, біохімічних сполук), а суспільства і цивілізації – з фізично ізолюваних.

(3) Взаємозв'язки між елементами можуть бути протрійної природи: матеріальної (обмін речовин), енергетичної (енергетичні взаємозв'язки, в яких один компонент є донором енергії, а інший – акцептором) та інформаційної (коли відбувається обмін інформаційними повідомленнями). У випадку пріоритету матеріальних зв'язків елементи системи поведуться детерміновано, оскільки їхня поведінка залежить від характеристик матеріальної взаємодії та наявних енергетичних резервів. Тому жодна матеріальна взаємодія не може бути відді-

лена від енергетичної взаємодії, однак енергія сама собою є характеристикою руху та взаємодії матерії (системи чи елемента). Однак, матерія також несе й інформацію, а інформація сама може спричинювати рух та взаємодію – детерміновано або шляхом випадкового чи визначеного нею вибору. Проте, у соціальних системах інформація впливає на спрямування енергії по певних каналах, не будучи сама енергетично залежною (оскільки представлена у текстах). Це залежить від характеру інформаційного аналізу приймача інформації. Тому системи, в яких домінує інформація (а це – людина та суспільство), функціонують та відтворюються не за принципами детермінізму, а вірогіднісно та з огляду на персональний вибір. І в них інформація може спричинювати активність (енергетичні ресурси для якої отримуються від нижчих форм існування енергії) [15].

Сучасне природничо-наукове трактування поняття "система" не збігається з його філософсько-гуманітарним тлумаченням. У контексті структури (п. 1) кожна система має свій необхідний комплект елементів. Вочевидь, суспільні системи відрізняються від, наприклад, фізичного тіла тим, що складені з індивідів, в яких є певна свобода вибору, у здійсненні котрого домінує персональний аналіз інформації.

За п. (2) та (3) також бачимо суттєві розбіжності. Для гуманітарних наук достатньо наявності будь-якого зв'язку (взаємодії) між частинами, щоб визнати розглядуваний об'єкт системою. Тобто, для філософії та суспільно-гуманітарних наук (до яких відноситься і цивіліологія) *важливим є сам факт взаємозв'язку* (в його переважно інформаційному вимірі), в той час як точні та природничо-географічні науки визнають значущими *функціональні зв'язки* (зворотні та управлінські зв'язки, енергетичний та біохімічний обмін, хімічну реакцію, фізичне тертя чи тиск, гравітацію тощо; і саме вони несуть інформацію для самоорганізації цих систем). Тому у ряді гуманітарних наук дається принципово відмінне визначення системи, наприклад: "Під системою розуміється сукупність елементів, поєднаних відносинами, що породжують інтегративну або системну властивість, котра відрізняє дану сукупність від середовища і долучає до цієї якості кожен з її компонентів" [26].

Згідно критерію, зазначеного у п. (4), системи, котрі існують у всесвіті, упорядковані (організовані) певним способом. Вони можуть упорядковуватись завдяки властивостям елементів (наприклад, функціональним зв'язкам між ними). У живих систем важливими чинниками упорядкування стають гени (які визначають диференціацію зародку організму та його поведінку у зрілий період) або ж мозок (у багатоклітинних тварин), які відіграють роль упорядників та контролерів біохімічних процесів і як центри управління доповнюють безпосередні функціональні зв'язки між елементами. Однак, в суспільних системах організація залежить від інформації та вільного вибору, яка може виступати як мотив для певної поведінки заради упорядкування (тобто – спрямовувати енергію по певному каналу). Тому, наприклад, нарративний текст, будучи утворенням, породженим свідомістю – і доступним тільки певному типу свідомості, тому, який спроможний її аналізувати у визначеному нарративом контексті, – може відігравати роль опосередкованого чинника упорядкування суспільства. Те ж саме стосується і традицій, соціальних архетипів, інших апріорно фіксованих явищ в суспільствах. Тобто, упорядкованість у суспільних системах є не стільки детермінованою матеріальними та енергетичними взаємодіями, скільки формалізованою свідомістю, зокрема її уявленнями, традиціями, архетипами та стереотипами, але головне – поінформованістю, яка орієнтована на знання та визнання певних *метана-*

ративних текстів: релігійних, правничих та інших, які є виявами суспільної інформації, які формують своєрідну *метамову суспільства* (котра, звісно, не є мовою говоріння). Будучи засобом, котрий фіксує логічний інструментарій рефлексії над інформаційними кодами тексту, метамова визначає різні їх аспекти:

- 1) культурний (корпус правил);
- 2) комунікативний;
- 3) символічний;
- 4) "код дії";
- 5) "герменевтичний код" [8].

Але, оскільки текст є пріоритетним в організації суспільств – закон, право, легітимність тощо виражаються засобами текстів, а до того ж текст є інформаційно зафіксованим явищем, інформаційним спадком, котрий передається від минулих поколінь, саме текст, поширюваний ним символи, поняття, метафори, форми поведінки тощо (Гроші також є текстом, оскільки виражають не просто вартість, а якість, особливості виробника, його роль на світовому ринку тощо. Гроші є текстом, котрий характеризує емітента та його економічну спроможність. Див.: [15]) виконують роль чинника когерентності у суспільствах.

Тут ми підходимо, власне, до характеристики найбільш суттєвого інтегративного критерію, завдяки котрому можна виділити ту чи іншу цивілізацію. І того принципу, завдяки якому слід виключити тлумачення будь-якої соціальної системи як організму – *метанаративний текст*, будучи комплексним і привілейованим засобом, котрий визначає дискурс і поведінку індивідів як членів суспільства, не детермінує, але пропонує вибір із репрезентованих ним архетипів, образів, варіантів, можливостей – із цілого роду аспектів соціальності (адже метанаративний текст, як наприклад, Біблія чи Коран, розкриває перед читачем-інтерпретатором певну форму суспільності, нехай і ідеальну, але таку референтну, значущу, оскільки закладає засоби священної соціальної віри, освячує суспільний порядок). Звісно, щоб метанаративний комплекс і привілей був реалізований, слід ще його витлумачити та застосувати, але у межах конкретного суспільства це відбувається переважно саме на фундаменті метамови метанаративних текстів, що і закладає основи розвиненої цивілізованості та розгортає цивілізаційний процес на тлі розвитку закладених ними принципів соціокультурної організації.

Тому межі ідеологічного визнання метанаративних текстів – це межі поширення цивілізаційних впливів. Але можливе тлумачення текстів з точки зору інших метанаративних текстів: християни тлумачили буддизм як теїстичну релігію (хоча він, від початку, такою не був), а його тексти – як своєрідне божественне одкровення; індуїсти тлумачать християнське письмо як різновид своєї абсолютної істини і т. п. Тому, хоча завдяки поширенню текстів, і також – перекладу книг, вивченню чужих мов, перейняттю алфавітів та інших форм інформації тощо, цивілізації впливають одна на одну, але чи визнають їх вони?

Також слід відмітити певні зауваження щодо п. (5). У природі інколи важко виділити межі системи. Де існують межі Сонця? Чи існує чітка межа в атома? Ці питання не можна розв'язати на рівні теорії фізичних об'єктів у ньютонівському розумінні. Тим більше це стосується соціальних систем, в яких межі часто розмиті. Однак, саме організм як правило має чіткі межі, оскільки вкритий оболонкою, епідермісом, шкірою тощо.

З позиції цих попередніх зауважень розглянемо, чи можна суспільні системи, зокрема цивілізації розглядати як організми.

Дійсно, є спільні риси цивілізації і організму (які, власне, і спричинили аналогізування суспільств та цивілізацій з організмами), зокрема:

- когерентність елементів;
- генетичний код (який є аналогом метамови цивілізації, котра закладена у "генетичних" нарративних текстах);
- у межах цивілізації існує обмін речовин (але, як зазначалося, він опосередкований інформацією);
- цивілізації прагнуть до зростання та самозбереження, проходять цикли розвитку, подібні до організму (як це відмічали О. Шпенглер, А. Тойнбі, Д. Володіхін, О. Зінов'єв та ін.);
- цивілізації мають механізми успадкування (метанаративні тексти, інститути, традиції) та здатні породжувати інші цивілізації ("дочірні", за А. Тойнбі), здатні до мінливості (створення нових форм).

Однак перераховані у наведеній таблиці 1 системні відмінності настільки суттєві і фундаментальні, що не дозволяють говорити про цивілізації як організми.

Таблиця 1
Відмінності між властивостями організму та цивілізацій

Організм	Цивілізація
(1) складений з фізично інтегрованих та біохімічно взаємопов'язаних елементів – клітин (одноклітинний – із субклітинних елементів)	(1) складена з фізично ізольованих компонентів (країн, народів, націй, держав)
(2) детермінована система, когерентність клітин забезпечується генетичним кодом, який визначає їх існування (зокрема – життєвий цикл), а також біохімічним обміном	(2) цивілізація – система, компоненти якої мають здатність до вільного вибору, незалежного від біохімічних чинників, когерентність забезпечується завдяки метанаративним текстам, її складові обмінюються перш за все інформацією, але оскільки у них є певна свобода вибору, то вибір здійснюється із наявних варіантів і за участю свідомості
(3) клітини обмінюються між собою речовиною, енергією та інформацією безпосередньо, але остання передається тільки через речовину та енергію і є результатом хімічної взаємодії	(3) матеріальний обмін завжди опосередкований інформаційними засобами (перш за все це – спілкування та гроші), при цьому інформація, не будучи сама енергозалежною, скеровує потоки енергії по певних каналах
(4) організм має центр чи декілька центрів управління (зокрема, генетичний код та нервова система)	(4) цивілізація не має центрів управління (за виключенням релігійних центрів та урядів держав-цивілізацій, проте вони не впливають на всі структури цивілізації)
(5) організм має оболонку, якою відділений від середовища, з яким обмінюється речовиною, енергією та інформацією	(5) цивілізація відносно ізольована від інших, але між цивілізаціями немає чітких меж, відбувається взаємовплив і взаємопроникнення інформації та товарів

Загалом з наведених аргументів можна зробити висновки, що поняття "організм" є метафорою, поширеною в епоху модерну на різноманітні спільності, у тому числі і суспільні, однак за своєю дискурсивною суттю воно є біологізаторським, детерміністичним, і не може застосовуватись щодо визначення поняття "цивілізація". Однак, тоді через яке інше поняття охарактеризувати цивілізацію?

Тут при нагоді стають праці П. Штомпки, в яких він розвиває концепцію суспільства як *інформаційного поля*. Він розглядає суспільство, а також його компоненти – групи, організації тощо не як жорстку, "тверду" систему, не як

організм, а як певне "м'яке", вірогідніше поле взаємовідносин. Головними елементами такого бачення є:

– "процесуальний образ" суспільства, тобто сприйняття його у безперервному русі;

– власне "образ поля", тобто прагнення розглядати суспільство не як матеріальний об'єкт [28].

Процесуальний образ цивілізації – це постійно триваючий потік подій. Суспільство, цивілізація існують доки, доки у них відбуваються події, щось відбувається, мають місце процеси, щось змінюється. Тому і цивілізації не розглядають як статичні утвори, вони мають свій життєвий цикл, але це цикл "соціального життя", а не життя організму. У нашому випадку йдеться про цивілізаційний процес – потоки змін різної швидкості, синтез й поширення цивілізаційних впливів та форм культури; паралельні цивілізаційні процеси, випередження і запізнення у розвитку різних країн у межах однієї цивілізації; розширення або зменшення їхніх територій; ізоляція або інформаційний обмін між цивілізаціями тощо [16].

Розвиток цивілізації розпочинається із *первинного цивілізаційного синтезу*, у ході якого відбувається створення та творче об'єднання різних соціально-економічних, політико-правових, соціокультурних елементів, зокрема на підставі релігійного, політико-правового, морально-етичного, соціокультурного та ін. інтегруючих чинників. Цивілізаційний синтез на першій стадії цивілізаційного процесу на даній території – це творче об'єднання місцевих компонентів із запозиченими.

Локальна цивілізація зароджується, коли формується мінімальний комплекс соціокультурного ландшафту – протодержава, протоміста, протописемність, елементи стратифікованого суспільства, національний релігійний пантеон та ін.; вона формується, коли виникає держава (як правило ранньодержавна імперія), міський спосіб життя, писемність, соціальна стратифікація, кодифікується національна або запозичується варіант "світової" релігії та ін. При цьому суспільство, що перебуває у цивілізаційному синтезі, переходить з племенного до станового, класового або іншого соціально структурованого стану, набуває більшої стійкості у міжсоціальних та міжцивілізаційних контактах, із пасивного об'єкта, що ситуативно прилучається до міжцивілізаційних взаємодій, перетворюється на секторного суб'єкта – або єдиного суб'єкта локальної цивілізації, або рівноправного суб'єкта субконтинентальної цивілізації. Тим самим воно набуває спроможності відповідати на цивілізаційні виклики – політичні, культурні, економічні та ін. принаймні у регіональному масштабі.

Субконтинентальна цивілізація як спільність являє собою певний комплекс соціокультурних спільнот – країн, народів, націй, держав, конфесій, в яких існує мережа інформаційного обміну, що ґрунтується на соціальних, політичних, економічних, релігійних та інших зв'язках, де відбувається обмін не тільки формами та стилями культури, але все це ґрунтується на спільній метамові або декількох метамовах, зафіксованих у загальноцивілізаційних нарративних текстах, міжнародних договорах та ін. способами. Це специфічне суспільне середовище, що поєднує суб'єктів цивілізації, перебуває у постійному розвитку. Спільноти можна розглядати як специфічні, принципово важливі для життєдіяльності цивілізацій "вузли", комплекси, переплетення різноманітних інформаційних та матеріальних відносин. Для людських індивідів же вони є не просто способами ідентифікації, але засобами інформаційного аналізу та вибору, оскільки мають наступні *виміри* [28], які розкривають її сутність як макрокультурного соціально-історичного поля:

• метамова, зафіксована у нарративних текстах, які містять ідеї, думки, вірування, індивідів;

• нормативне поле, яке містить схеми поведінки (перш за все це – сфера моралі та права);

• поле діяльності (докладніше про значення терміну див.: [11]), яке може бути дружнім або ворожим, кооперативним або конкурентним, сприяти розколу, ізоляції або інтеграції;

• поле інтересів, які утворюють ієрархію, водночас збігаючись або перебуваючи в конфлікті.

У всіх цих вимірах соціальне поле цивілізації постійно перебуває у змінах, як то:

• інтерпретація, легітимація або реінтерпретація ідей, виникнення та зникнення ідеологій, переконань, доктрин, теорій і поширення їх серед спільнот;

• інститування, перегляд норм, цінностей, правил або відмова від них, виникнення нових нормативних кодів та правових систем;

• створення, диференціація, переформування каналів взаємодії, організаційних та інших зв'язків між спільнотами;

• кристалізація, утвердження і перегрупування можливостей, інтересів, перспектив, піднесення і падіння статусів соціокультурних спільнот.

Цивілізацію пропонується розглядати як спільність. Згідно Сучасного тлумачного словника та Великого енциклопедичного словника [17] *спільність* – певна сукупність людей, що мають спільні соціальні ознаки, напр. соціальна група, професія, місце проживання, релігійна приналежність і т. п. Її формує інформація, котра є провідним чинником людської діяльності. Інформаційну природу цивілізації визначають метанаративні тексти, які зазнають безперервної реінтерпретації та удосконалення, породжують нові метанаративні тексти, а те, що застаріло, забувається. Деякі, справді творчі, процеси призводять до фундаментальних нововведень – виникнення абсолютно нових соціальних умов, станів суспільства, соціальних структур і т. п. Процеси такого типу позначають терміном "*морфогенез*" [28]. У контексті цивілізаційного процесу до них відноситься, наприклад: створення нових держав, конфесій, організацій, партій; обґрунтування та введення нових правових чи моральних норм; створення значних релігійних, наукових та художніх творів; поширення нового стилю життя або технологічного винаходу з усіма далекосяжними наслідками та ін.

Цивілізація як спільність має центри інформаційного продукування, з яких поширюються різноманітні *інформаційні кола* (політичні, соціальні, культурні, етнолінгвістичні тощо). Це – гнучке поле взаємовідносин, яке існує на основі сталих господарсько-економічних, політико-правових та соціокультурних принципів, які, проте, розвиваються згідно історичних викликів і залежать як від індивідуального вибору, так і морфогенезу, котрий започатковується окремими індивідами або соціальними групами. Тож цивілізація є складним утворенням, кожна сфера якої має окреме значення:

Сфера ідентичності: кожен колективний складник цивілізації (країна, народ, нація, держава) так чи інакше ідентифікує себе з нею або її окремими рисами відповідно до соціальних та культурних традицій, способів взаємодії та аксіології певного цивілізаційного контексту;

Сфера матеріального обміну: відбувається економічна взаємодія, у минулому кожна цивілізація розвивалася як *світ-економіка* (Ф. Бродель), але і тепер, у часи становлення глобальної економіки, все ж її країни мають близький техніко-технологічний та соціально-економічний устрій;

Сфера інформаційного обміну: інформаційним ядром цивілізації залишаються провідні метанаративні тексти, у тому числі релігійні, правові, філософські, які

утворюють своєрідну *метамову цивілізацію*, котра є не стільки мовним комунікативним засобом, скільки логіко-символічним інструментарієм для оцінки та рефлексії (тлумачення) смислу текстів та соціальної поведінки, проте її доповнюють мови-посередники (койне [зокрема сакральні], лінгва-франка, піджини та ін.);

Сфера управління: в суспільних інституціях (не тільки політичних, а й економічних, релігійних, освітніх та ін.) у межах кожної цивілізації поширені *визначені способи прийняття рішень, вибору та експансії*; зрозуміло – найперше регулюється міждержавна та міжконфесійна взаємодія (політичні та інші управлінські системи, контакти, союзи, війни, міжнародні угоди, які відбуваються частіше у межах цивілізації, аніж поза нею); тому політичні інституції держав діють за подібними правилами, що визначає тенденцію до міждержавної інтеграції;

Спільна історична доля та пам'ять складників цивілізації впливає із перших чотирьох сфер, однак експансія, завоювання з боку інших цивілізацій може ускладнити її розвиток або порушити її цілісність. І якраз тут має особливе значення принцип відносної ізоляції: чотири попередньо виділені сфери так чи інакше породжують поле взаємодії та поширення інформації, яке послабляється згідно віддаленості від цивілізаційних центрів; взаємодія ж зумовлює відносну ідентифікаційну, інформаційну, політичну та економічну ізоляцію, яка хоча і долається у процесі глобалізації та становлення світової цивілізації, але залишається ядро цивілізаційних типів; тому рубежі між цивілізаціями не зовсім чіткі, а кожну з них можна структурувати за принципом *центр – провінція – периферія – порубіжжя*.

Також слід завважити, що кожна цивілізація є певною геополітичною реальністю, яка відображає не тільки політичні, але і релігійні та інші – системні, перш за все, реалії. Сучасна геополітика давно вийшла за межі суто політичного підходу: конфесії, політичні партії, НУО, ТНК, міжнародні фінансові інститути, а тим більше окремі народи розглядаються як геополітичні актори. Тому якщо певний народ може вплинути на політичні події у цивілізаційному процесі, не маючи власної розвиненої держави, він все ж відіграє роль геополітичного актора і тому, контролюючи певну територію, визначає на ній геополітичну епоху. Тому геополітичний фактор має бути присутнім у визначенні цивілізації.

З точки зору викладеної вище позиції некоректними є висновки щодо цивілізаційної приналежності України до Східноєвропейської цивілізації [10]. Специфіка локальних та субконтинентальних цивілізацій полягала у тому, що вони виникали і тривалий час розвивалися достатньо ізольовано одна від одної. Такої ізоляції між Візантією, а тим більше Україною й іншою Європою не було: тут панували спільні метанаративні тексти, єдина релігійно-світоглядна система, а також відбувалася політична взаємодія між українським та європейськими державами. Власне, конфесійний розкол не може бути критерієм виділення цивілізацій, бо за такою логікою ми змушені будемо відділити, наприклад, протестантсько-європейську цивілізацію від католицько-європейської.

Як зазначалося, неусталеність у визначенні цивілізації та остаточному реєстрі їх переліку спричинена тим, що цивілізаційний процес розглядається із середини, визначається індуктивно-дескриптивним способом. А деякі автори для визначення критеріїв цивілізацій використовують край *редукціоністський підхід*, визначаючи її критеріями: міський спосіб життя; писемність; архітектурні форми; усталена державна організація або входження до неї [10]. Ці критерії не тільки не є вичерпними, але і не передають системного характеру цивілізації:

– міський спосіб життя виникає інколи не одразу, але пізніше – після зародження цивілізації;

– писемність сама по собі не несе ні смислу, ні цінностей, ні ментальних чи поведінкових схем – отже не є метамовою і не може бути критерієм виділення цивілізацій;

– архітектура завжди перебуває у взаємовпливі і досить часто є подібною у різних народів (наприклад, перші піраміди Єгипту і піраміди майя; буддистські скульптури у Китаї та у тхеравадських країнах), а її смислове та ментальне значення залежить від метанаративних текстів цивілізації;

– державно-політична організація – лише один із критеріїв цивілізаційної інтеграції, однак часто релігійний чинник, наприклад, має більше значення, ніж державно-політичний (наприклад, у світі ісламу).

Тому спільна політична доля не може бути єдиним системним критерієм визначення цивілізаційної приналежності (так, ні тибетці в Китаї не ототожнюють себе з Східноазійською цивілізацією; ні мусульманські та буддистські спільноти у межах Росії не ідентифікують себе з "Євразійською цивілізацією", лише – з політичною формою Російська Федерація).

Концепція Європейської цивілізації як спільності дозволяє достатньо об'єктивно прилучити до неї Україну. Дійсно, розгляд її в якості організму передбачає чітку цивілізаційну функцію – як органічної частини європейської цивілізації, без якої вона як "організм" не може існувати. Але чи це так? Ми не можемо уявити собі Європу без італійського ренесансу, німецького протестантизму, англійської та німецької класичної філософії, музики та ін. (і відповідних наративних і метанаративних текстів, що поширились в межах Європи), але що, власне дала Україна в якості європейської країни Європі – я маю на увазі те, що широко вплинуло на її культуру та історію? Найбільше – те, що вона, будучи "забором для турецьких і татарських нападів", була функціональною частиною європейського порубіжжя, її фронтіром [13]. Але ж самі європейські впливи в Україні подекуди були досить спорадичними – її у минулому відмежовували від Європи православ'я, кирилична абетка, слабкий вплив ренесансу, і, водночас, наближували ментальність, християнство як спільна морально-світоглядна основа, характер політичної системи, традиції демократії, династичні та політичні зв'язки з європейськими країнами у княжу добу, врешті – спільність історичної долі, яка виражалася не тільки у тому, що політично терени України підпорядковувались принаймні 300–500 років іншим європейським країнам, але і що вона відігравала свою роль (і не тільки економічну, а й політичну) у європейських справах навіть будучи колонією Російської імперії та СРСР [16]. Україна визнає сучасне законодавство ЄС як еталон та є членом ПАРЕ, інші сучасні культурні, політичні та економічні наративи Європейської цивілізації; тож чи не є це чинниками приналежності до неї?

З іншого боку, Україна розташована на межі Східноєвропейської рівнини, що була ареною формування Московії-Росії, яка зазнала значних політичних впливів євразійської Монгольської імперії. Однак спільна історична доля Росії та України протягом понад 300 років не заперечує приналежність обох країн до Європейської цивілізації, просто вплив європейського цивілізаційного поля на Росію був ще слабшим, ніж на Україну, однак спільна фундаментальна основа – християнство, поширення європейських філософії, ідей, науки та культури, найбільше – у княжу добу та з XVIII ст. – дозволяє стверджувати, що і Росія є частиною Європейської цивілізації – попри намагання винайти якусь "Євразійську цивілізацію", яка насправді не має під собою реальних соціокультурних підстав. Насамперед, можна

говорити про більшу міру орієнтації Росії, ніж України, та й то у наш час, вочевидь, Росія виглядає більш європейською країною, ніж Туреччина, яка претендує на членство в ЄС.

Отже, можна удосконалити і спростити визначення цивілізації, запропоноване Т. Воропаєвою. Перелік "спільні соціонормативні принципи надетнічного рівня, подібні етико-релігійні системи, фундаментальні основи ментальності, основоположні ідеали й базові цінності" можна скоротити. Спільна життєдіяльність є ознакою будь-якої людської спільності. Погоджуючись у цілому із її визначенням цивілізації, але з урахуванням вагомості геополітичного чинника у її цивілізації, пропоную дещо скоротити та узагальнити її визначення – розглянути цивілізацію як *макрокультурну спільність суб'єктів (країн, народів, націй, держав), що має певну цілісність, зумовлену основними чинниками формування, історією розвитку, специфікою географічного положення та чинними в її межах господарсько-економічними, політико-правовими і соціокультурними процесами.*

Список використаних джерел

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. [Пер. з фр. Г. Філіпчук] / Фернан Бродель. – У 3-х т. – К.: Основи, 1997.
2. Валлерстайн І. Исторический капитализм. Капиталистическая цивилизация / Иммануил Валлерстайн. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2008. – 176 с.
3. Воропаева Т. Українство в європейському цивілізаційному просторі: теоретико-методологічні засади дослідження / Тетяна Воропаева // Українознавчий альманах. – 2013. – № 11. – С. 79–83.
4. Воропаева Т. Українство в цивілізаційному ракурсі / Тетяна Воропаева // Українознавчий альманах. – 2012. – № 8. – С. 9–13.
5. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л.: Гидрометеиздат, 1990.
6. Данилевский Н. Я. Россия и Европа: взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германно-Романскому / Н. Я. Данилевский. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета – Глаголь, 1995.
7. Дилигенский Г. Г. "Конец истории" или смена цивилизаций? / Г. Г. Дилигенский // Вопросы философии. – 1991. – №3. – С. 33–36.
8. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / Илья Ильин. – М.: Интрада, 1996. – С. 154–175.
9. "История". Издательский дом "Первое сентября" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://his.1september.ru/article.php?ID=200300801>.

А. Мостяев, канд. филос. наук, ст. науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Киев, Украина)

ЕВРОПЕЙСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ И МЕСТО В НЕЙ УКРАИНЫ

В статье систематизированы основные подходы к определению цивилизации, осуществлено критику организмистского и редукционистского подходов к ее определению. Автор разрабатывает системный подход к изучению цивилизаций, впервые выделяет измерения и 5 критериев ее определения. В соответствии с этим установлено место Украины в европейской цивилизации.

Ключевые слова: организм, цивилизация, европейская цивилизация, системный подход, метанарративные тексты

O. Mostyayev, Phd, Senior Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

EUROPEAN CIVILIZATION AND THE PLACE OF UKRAINE IN IT

The article systematically presents the main approaches to the definition of civilization by criticizing organismic and reductionist approaches to its definition. The author develops a systematic approach to the consideration of civilization, for the first time identifies its dimensions and five criteria for its definition. According to it the position Ukraine in European civilization is determined.

Key words: Organism, Civilization, European Civilization, Systems Thinking, Meta-narrative texts.

УДК 101:14(477)

10. Конча С. Місце України серед цивілізацій світу / Сергій Конча // Українознавчий альманах. – 2013. – № 11. – С. 95–103.
11. Крылов В. Ю., Морозов Ю. И. Кибернетические модели и психология / В. Ю. Крылов, Ю. И. Морозов. – М.: Наука, 1984.
12. Матях В. Український цивілізаційний процес раннього нового часу в наукових проєктах Інституту історії України НАН України / Валентина Матях. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2011.
13. Мостяев О. Визначення місця українства у світовому цивілізаційному процесі / Олександр Мостяев // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 8. – С. 20–25.
14. Мостяев О. Етапи цивілізаційного процесу в Україні: особливості періодизації / Олександр Мостяев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Українознавство". – 2012. – Вип. 16. – С. 4–10.
15. Мостяев О. Світ як затриманий розпад: Роздуми щодо еволюції відкритих систем / О. Мостяев. – К.: "МП Леся", 2004.
16. Мостяев О. Українство у цивілізаційному процесі: особливості поширення європейських впливів / Олександр Мостяев // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 11. – С. 45–50.
17. Общность // Большой энциклопедический словарь. – М., 2002.
18. Пархоменко И.Т., Радугин А.А. Культурология в вопросах и ответах. – М.: Центр, 2001.
19. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Введение в системный анализ / И. Т. Пархоменко, А. А. Радугин. – М.: Высшая школа, 1989.
20. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. Вопросы и ответы / В.Н. Протасов. – М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с.
21. Система // Большой Российский энциклопедический словарь. – М.: БРЭ, 2003. – С. 1437.
22. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: Пер. з англ. У 2-х т. / Арнольд Дж. Тойнбі. – К.: Основи, 1995.
23. Флиер А. Я. Культурология для культурологов: Учебное пособие / А. Я. Флиер. – М.: Академический проект, 2000. – 496 с.
24. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.
25. Членов М. А. Еврейство в системе цивилизаций (постановка вопроса) / М. А. Членов // Диаспоры. – 1999. – № 1. – С. 34–56.
26. Шабров О. Политическое управление / Олег Шабров. – М.: Интеллект, 1997.
27. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории [Пер. с нем.] / Освальд Шпенглер. – Т. 1. Гештальт и действительность. – М.: Мысль, 1993; Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. – М.: Мысль, 1998.
28. Штомпка П. Социология социальных изменений [Пер. с англ. под ред. В. А. Ядова] / Петр Штомпка. – М.: Аспект Пресс, 1996.
29. Melko M. Nature of Civilizations / Matthew Melko. – Boston: Porter Sargent, 1969.

Надійшла до редколегії 26.02.14

І. Грабовська, канд. філос. наук, ст. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНЕ НАПОВНЕННЯ КАТЕГОРІЇ "УКРАЇНСТВО"

Аналізується змістовне навантаження категорії "українство" як основного поняття в категорійно-поняттєвій системі сучасного українознавства. Прослідковується процес наповнення та зміни смислів, що вкладались у поняття "українство" в різні історичні часи. Аналізується сутнісне, філософське та світоглядне навантаження цієї категорії в сучасній українознавчій науці.

Ключові слова: категорія, українство, філософія, світогляд, сучасне українознавство.

Фундаментальну науку важко уявити без розвиненого понятійно-категорійного апарату. Українознавство належить до фундаментальних наук. Для вироблення повноцінного категорійного апарату українознавчого аналізу необхідно звернутися до розгляду насамперед теоретичного напов-

нення та змістовного навантаження найбільш універсального для визначення науки поняття "українство". В даному випадку з позицій філософсько-світоглядної методології.

Для дослідження українства як цивілізаційного чинника серед важливих характеристик категорій має зна-